

JADRAN KALE

Odjel za etnologiju i kulturnu antropologiju Sveučilišta u Zadru, Zadar
Muzej grada Šibenika, Šibenik

Etnolog između točnog i ispravnog

U članku se preispituju sastavnice etičkog kapaciteta etnologije s istraživanjima i izlaganjima povijesne kulture odijevanja i narodnih nošnji u prvome planu. Sve humanističke discipline dijele dilemu restauratorove stratigrafije kakva implicira i etičko očitovanje. K tomu je u korijene etnologije utkan i značaj etičkog kapaciteta rukotvorca i, napose, narodne nošnje. Ove se formativne okolnosti etnologije, naslijeđene s definicijom predmeta istraživanja, ne pokazuju kao otežice za suvremeno uklanjanje, već kao epistemološka i metodologijska kvalifikacija za nova istraživanja. Ravnajući se analizom Lou Taylor, prošli odnosi struke i moći problematizirani su kroz autocenzorsku depolitizaciju i izbjegavanje stratigrafske analize kulturnih procesa. Etičke konotacije u etnološkom radu disciplinarna su prednost i omogućuju perspektivan interpretativni put.

[etika, politika, moć, etnologija, odjeća, nošnja]

UDK 391:17:32]

izvorni znanstveni članak
primljeno 30.9.2009.
prihvaćeno 4.4.2010.

S trukovno okupljanje na kojem se raspravljaju i propituju etički zasadi vlastite discipline dobra su prigoda i za utvrđivanje moralnog u samoj disciplinarnoj posturi. Teza koju, stoga, na ovome mjestu odvajemo jest sadržanost moralnog stava u bavljenju znanošću o narodu i njegovoj kulturi. Pretpostavka za postavljanje takve teze je geneza pojma i sadržaja "narodne nošnje" s početka istog 19. stoljeća, koje je na svojem koncu iznjedrilo tu novu nacionalnu znanstvenu disciplinu. Istraživačke analogije u odnosu etnologije spram svojeg seljaštva mogu se naći u studijama historičara istraživanja iz krila socijalne antropologije u odnosu na prekomorske urođenike, s tobože primordijalnim konceptima, koji su u zajednicama, npr. na afričkim posjedima, nastajali u dinamičnim međuodnosima tek od doba kolonijalne vlasti (Spear 2003; Kriger 2006:171). U našem primjeru, je li narodna nošnja i s njom formativno usporediv pojam kućne zadruge davnajša, čak izvorna ili samonikla kulturna vrijednost čiji su se nositelji svojim nekompromitiranim obdržavanjem narodnih tradicija pokazali dostojnima usredotočenja čitave jedne nove znanosti ili je u pitanju povijesno omeđiva kulturna praksa raslojenog društva već u startu sličnija folklorizmu od relikta? Prva je tvrdnja nerazdjeljiva od zauzimanja moralnog stava, dok se s drugom pred konvencionalnim predmetom etnološkog istraživanja nova znanost pored živućih socijalnih i kulturnih historičara / povjesničara ili kasnijih istraživača kulture niti ne bi imala zašto roditi. Onako kako je etnologija zasnovana, moralni je izričaj u istraživanju narodnih tradicija samopodrazumijevajuć. Nekolicinom primjera pokušat ćemo dospjeti do reorijentirajućih izgleda za etnologiju nakon razdoblja zasnivanja i utvrđivanja, u sadašnjim

desetljećima diskusije o primjerenim predmetima znanstvenog interesa i pretresanjima nekoć neupitnih pojmova izvornosti ili autohtonosti.

Polazne točke za raspravu o moralu u istraživanjima narodnih nošnji posuđujem iz dvaju intervjua (travnja i svibnja 2000. godine u Brightonu) autorice dvoknjižja o proučavanju kulture odijevanja, Lou Taylor. U prvome joj je umirovljeni ravnatelj Etnografskog muzeja u Budimpešti, Tamás Hofer, posvjedočio da je među kustosima u poslijeratnom razdoblju mogla postojati preoprezna nervoza kao svojevrсна autocenzura pred izložbenim temama kojima se riskiralo antagonizirati vlast (Taylor 2004:174). U drugome joj je Milena Lamarova, dugogodišnja kustosica Muzeja dekorativnih umjetnosti u Pragu, potvrdila da se moglo raditi o određenoj vrsti pažljive institucionalne autocenzure koja je postojala zahvaljujući samim kustosima i ravnateljima muzeja, a sve to, riječima Lamarove, “s namjerom da se ne izazivaju vlasti” (ibid.:179). Čime se to izbjegavalo izazivati međuratne vlasti?¹ Među ostalima, Taylorova poseže i za zornim primjerom izložbe koja je 1972. pod naslovom “*Ceintures et Costumes Polonais*” postavljena u *Musée de L’Impression sur Etoffes* u francuskom gradu Mulhouseu. S izloženim poljskim pojasima tipa *kontusz* jasnog feudalnog nastanka u novom nacionalnom stilu Taylorova poentira:

Bilo bi posve moguće sastaviti ove dvije polovice izložbe [feudalnu i “tradicijsku”, nap. a.] u koherentnu cjelinu, i to izlažući utjecaj plemićke odjeće na muško seosko odijevanje, napose u južnom krakovskom području, ali se ta povezivanja nikad nisu zbila. Dvije polovice izložbe ostale su striktno odijeljene. To je osnažilo dojam kako je seljačka nošnja izložena kako bi dokazala službena poljska ideološka stajališta. Kada su ti odjevni predmeti opet bili izloženi u Francuskoj 2001. godine, jedanaest godina nakon konca komunističke vlasti, u *Musée des Tissus* u Lyonu, *kontuši* su bili izloženi sami za sebe. Izložbi *Ceintures polonaises, quand la Pologne s’habillait à Lyon* su bili pridodani samo povijesni portreti i povezani lionski uzorci i arhivalije. Isti se proces zbija kad je u Manchesteru 1979. godine postavljena izložba mađarske dvorske odjeće pod vodstvom Kataline Földi-Dósa iz Nacionalnog muzeja lijepih umjetnosti u Budimpešti. I opet je izloščima mađarske dvorske odjeće bio pridodan i velik izbor seoske odjeće, bez povučenih međudodosa (Taylor 2004:174-175).

Vlasti neprovjerivoj na političkim izborima probitci istraživanja nastanka narodne nošnje ne samo da nisu mogli biti vredniji od mistificiranja idiličnih tradicija² već su konstatiranjem dinamičkih kulturnih praksi mogli postaviti subverzivnu analogiju za vlastito, u javnom diskursu harmonično i besklasno društvo.³ U višedesetljetnom životu posla kakav u pribavljanjima spoznaja i održavanjima njihovih kolekcija iziskuje podmirivanje mnogih materijalnih računa, takav društveni ulog nipošto nije bio malen.⁴ Stoga je razumljivo vidjeti da su već neka prijeratna bitna povijesna uočavanja

¹ Analizirajući cenzuru u poslijeratnim hrvatskim knjižnicama, Aleksandar Stipčević je odsutnost formalnih zabrana protumačio potrebom za raznolikom i elastičnom, nereguliranom represijom kakvoj su prikladna sredstva mogla biti i čavrljanje ili telefonski razgovor. U takvim je okolnostima najmoćnija ideološka prevencija bila upravo autocenzura (Stipčević 2008:503).

² O prvim izložbama v. Taylor 2004:202.

³ Iz hipotetske perspektive Stipčevićeva kompozitnog cenzora takva bi “mogla poremetiti savršen sklad između različitih društvenih slojeva, te između podanika i njihovog vladara” (Stipčević 1994:64). “Zapravo, njihov je cilj bio mnogo skromniji. Ti su režimi bili mnogo više zauzeti stvaranjem ideološki zaslijepljenih sljedbenika koji će bez pogovora braniti tu vlast i svoje vlastite povlastice” (Stipčević 1992:46).

⁴ Kao neprivlačan primjer mogli su poslužiti povjesničari ili filozofi, no među društvenim djelatnostima ponajprije novinari. Usp. dio ironičnog članka Miljenka Smoje, koji je pod naslovom “Novinari plaćenci,

ostala nekomentiranima sve do najnovijeg doba,⁵ sveučilišni kurikulum je perpetuirao paleoetnološko viđenje narodnih nošnji kao isključivih prežitaka starodrevnih tradicija, dok su relevantna konstatiranja inozemnih istraživačkih dosega dolazila od povjesničara umjetnosti (Schneider 1971:5). Kao i u nizu drugih disciplina, u toj prešutnoj kupovini institucionalnog mira između stručnjaka i vlasti plaćena je visoka cijena nerelevantnosti svoje struke, i to upravo pred godinama u kojima se nominalnim predmetom etnološkog interesa uz pomoć istovrsnih mitova i mistifikacija krenulo kititi ratne barjake. U iskrsljoj velikoj potrebi svojeg naroda perspektivna pitanja o burnim pojavama u kulturi krenula su se postavljati stručnjacima drugih struka koji su ih bili sposobni percipirati izvan okvira što arhaičnije geneze, što nepomućenije autohtonosti i što kristalnije reliktnosti.⁶ Govor o predmetu istraživanja gotovo da je postao samim govorom o etičkom kodeksu struke.⁷

Moralna postura raznovrsnih humanističkih ekspertiza implicira se u mnogim radnim situacijama. Ogledni primjer je stratigrafska dvojba restauratora. Ostavljanje jednog sloja zgrade ili slike vidljivim za cijenu uklanjanja drugoga znači i očitovanje stava o vrijednosti tog sačuvanog sloja pred drugim sačuvanim slojevima, koji se očitima jedni pored drugih mogu ostaviti tek iznimno slučajevima ili za posebne svrhe. Priče o objektima tek postaju zanimljivije znajući da se takvi vrijednosni sudovi s vremenom mijenjaju pa lijepo i bitno iz prošlosti ne ostaje uvijek lijepim i bitnim i za iduće naraštaje. U okrilju djelatnosti koja je danas silom prilika okrenuta nizu postupanja sa zamjenjskim materijalima i strojnim oponašanjima rukotvornih tehnika izricanje vrijednosnih sudova pripada radnoj svakodnevici. Ima li stručnjakov odgovor narav vrijednosne ocjene ovisi tek o obliku pitanja. Ako se pita je li neka inačica kulturne prakse točna ili netočna, u usporedbi s korpusom etnografskog znanja i po naputcima etnološke teorije može uslijediti činjenični odgovor. Ipak je češći oblik pitanja o novim izvedbama prijašnjih kulturnih praksi je li ona prava ili kriva, na koji slijedi uključeni vrijednosni odgovor.⁸ Takva je situacija slična preispitivanju jezične prakse: nečije govorenje može biti gramatički točno, ali opet neispravno ako npr. pred nacionalnim slušateljstvom

dolare na sunce!" objavio 21. ožujka 1988. godine u *Slobodnoj Dalmaciji*: "Jug Grizelj nima prav kad onako napada Jakova Blaževića zbog toga šta je reka da je CIA dolarima kupila naše novinare za špijune. (...) Onda, u ono blaženo doba, lako je bilo polemizirati s gubavim novinarčicama. Odgovorni drug uvijek je bija u pravu, ali ne šta jema pamet, nego šta jema vlast. Odgovorit mu ne smiš, odgovor ti niko neće objavit, a ne samo to, nego ako ga najidiš, letiš s posla, a more te dat i zatvorit. Ono je bilo pravo vrime za polemike. Lako li je sada Torbarini i Jugu kad ji plaća CIA. Strašna CIA stoji iza nji. Zna se da CIA troši godišnje dvista milijuni dolari za destabilizirat Jugoslaviju. Sigurno glavninu ti pinez izidu novinari..." (nav. prema Grbelja 1998:201).

⁵ Usp. prepoznavanje važnosti granica feudalnog lena za obilježja pučkog odijevanja (Tkalčić 1925:133; Brenko 1994:22).

⁶ Uz rijetke etnološke iznimke (Rihtman-Auguštin 2001.; Sklevicky 1996.).

⁷ Nadir s jednog javnog stručnog skupa koji sam osobno doživio bila je eksklamacija jednog srbijanskog kolege nakon izlaganja Dunje Rihtman Auguštin na zadnjem kongresu Saveza etnoloških društava Jugoslavije 1989. godine u Zadru: "Ne dirajte mi kosovski ciklus!" U malo riječi redefinirana je čitava nacionalna struka, i s onim što nije njezin predmet istraživanja i sa svojim impliciranim etičkim zasadima. O etnologizima Balkana u ratnim zadacima 1914.-1918. v. Marchetti 2007.

⁸ O "lijepom", "dobrom", "pravilnom" kao i o "točnom" u etnološkom vrednovanju, v. Ceribašić 2003:156-171. Kao apeks arbitrarne "ispravnosti" može poslužiti propozicija za osvajanje nagrade među posjetiteljima glavne smotre Seljačke sloge u Zagrebu lipnja 1939. godine, kad je trebalo pogoditi koju će najbolju nošnju izabrati predsjednik porote dr. Vladko Maček (ibid.:169). O odnosu "ispravnog" i "točnog" u javnim praksama povijesnih kostimiranja v. Kale 2008a:80-81.

korektno slijedi uzuse gramatike nekog lokalnog govora, a ne književnog standarda. Hotimična stilska "neispravnost" već leži u domeni umjetničkih učinaka.

Pred etnografskim materijalom također je moguće istodobno imati npr. točan, ali neispravan predmet, poput tehnički vjerne replike već zaboravljene lokalno dokumentirane odjeće, ili netočnog, ali ispravnog predmeta, kakvi mogu biti mnogi surogatni materijali i tehnike kojima se trenutno uspijeva odgovoriti na kulturnu potrebu lokalne zajednice u konsolidacijskom slijeđenju pamćenih uzora. Pravo etnološko pitanje u etnologijskom dobu koje je naslijedilo formativno i kodificirajuće razdoblje glasi: postoje li, uopće, neispravne kulturne prakse? Bez upuštanja u ocjenjivanje "ispravnosti" ostao bi tek stručnjak kakav konstatira točnosti ili netočnosti. Bojim se da takvog povijesnog tehničara nitko ne bi trebao. U toj se točki suda o integritetu tradicije i o ispravnosti lije-poga etnolog udaljava od znanosti i približava umjetnosti, što među istraživačima (čak ni prirodoslovcima) nije neuobičajeno oplemenjivanje.⁹ Upravo je to mjesto na kojem se "točnonosni" etnolog, zatečen u svijetu industrijskih netočnosti predindustrijskih praksi, i nadalje kvalificira za ispravne zadatke.

Također je zanimljivo i to da je predindustrijski značaj validnog etnološkog zanimanja podrazumijevao rukotvornu izradu, odn. rad zanatlije.¹⁰ Kao u povijesnom radu nekadašnjih majstora iz cehova, i današnji zanatlije nad novim materijalima i uz pomoć novih pomagala također ulaze u kontinuiran usavršavajući mentalni dijalog sa svojim materijalom (kakav god bio) i ne ponavljaju uspješna rješenja mehaničkim rutinama ili sukcesijom iz lančane proizvodnje (kakve god tehnologije bile uključene). "Supstanca ovog posla se može promijeniti, ali emocionalno isplaćivanje je njegovo nanovno činjenje (...). Nad svakim tehničkim korakom leži shvaćanje, i svaki je korak pun etičkih uključivosti" (Sennett 2008:175-178 i 266). Prezervacionistička i eskapistička percepcija rukotvorstva kao moralnog uporišta u industrijskom dobu je u etnologiji i sestrinskim znanostima imala programatsku snagu.¹¹ Kako se iz pera bečkog đaka Renéa d'Harnoncourta moglo pročitati u katalogu važne izložbe *Indian Art of the United States* u njujorškom Muzeju moderne umjetnosti 1941. godine, "bliska povezanost estetske i tehničke perfekcije daje radu većine indijanskih umjetnika temeljno jedinstvo rijetko pronalazivo u proizvodima urbane civilizacije (...); indijanski umjetnik, čiji ga jednostavan alat uvijek sili proučavati svoj sirovi materijal da bi otkrio kakva će obrada najbolje iskoristiti sadržane unutrašnje karakteristike, razvio je osjet oblika materijala kakav ističe čitav njegov posao" (Douglas i d'Harnoncourt 1941:13, prema: Moore 2008:197). Industrijsko i postindustrijsko doba uvijek će biti sklono značenjima vezanima za rad ruku,¹² osjećaj zadovoljstva kojim rukotvorac može popratiti svoj

⁹ Prije svega putem estetike, simetrije obrazaca, harmonije kompleksnih oblika i sl.; v. Tauber 1997.

¹⁰ "Zanatlija" se obično smatra sinonimnim "obrtniku", no u današnjoj normativnoj terminologiji je moguće voditi i npr. obrt posrednika u prometu nekretninama, obrt iznajmljivača smještaja ili "obrt za organizaciju, posredovanje i usluge" (kakvi su doista registrirani), tj. kao poslovni surogat agencije ili trgovačkog društva, dok se takvo što ne da glatko izreći kao zanat. Obnovljen interes za istraživanje kulture zanata svjedoči današnja pojava časopisa *Journal of Modern Craft*, koji donosi vrlo poticajne članke i osvrte.

¹¹ Karakteristična točka interesa za mistificiranu tradiciju je proizvodnja. "Mi danas kulturu vidimo procesualno u stvaranju od posredništava, prakse i izvođenja (...); pojedinačni najvažniji posrednik kroz koji se ovi procesi proučavaju je potrošnja, shvaćena ne samo kao tržište i ekonomski činitelj već i kao kulturni procesi koji izgrađuju identitet" (Hansen 2004:370).

¹² Usp. opis "dalmatinskog veštita" na internetskoj stranici *Gena-moda croatica*: odijelo se radi isključivo na narudžbu i po mjeri, s nizom ručno izrađenih pojedinosti i dva monograma naručitelja, no istodobno i s

proizvod (Kent 1976:95), promećući ih u etički iskaz, duhovno dobro i kulturni kapital za kakav uvijek ima interesa. Zato današnji etnolog iz povjerenstva obrtničke komore na zanatlijsko pitanje “koliko smijem upotrijebiti stroj da bi moji proizvodi još uvijek bili tretirani kao tradicijski i kvalificirani za pripadnu cehovsku potporu”¹³ unutar granica formativne paradigme etnologije može ponuditi tek manje ili više loš odgovor, jer sušto rukotvornih ili striktno lokalnih proizvoda¹⁴ za masovno tržište nema – ili ih makar ne može biti bez izrabljivanja potplaćenih proizvođača s neke druge strane svijeta. Kao što bi takav iskren certifikat imao priznati današnju globalnu raslojenost,¹⁵ tako bi svoje mjesto na tržištu mogle naći i prodajne deklaracije mnogih tradicijskih rukotvorina ili suvenira čiji su predlošci porođeni društvenim trvenjima iz 19. st. Kojem kupcu ne bi godio listić uz obrtnikov proizvod koji npr. potrošnju takva napitka, jestvine ili predmeta u društvenoj povijesti asocira uz izbirljive plemiće?

Na takve etičke slojevitosti rukotvornog proizvoda nadodaju se i moralne implikacije odijevanja u širokom rasponu od kvalifikacija modnih trivijalnosti do obreda. U novom autoritativnom preglednom radu o antropološkim istraživanjima odijevanja autorica je odjeću kao predmete kojima se na površini tijela izgrađuje i objektivizira identitet ocijenila kao sredstvo bez premca za istraživačevo obogaćivanje razumijevanja raznih kultura (Hansen 2004:387). Rodne razlike u odijevanju bez uniseks-odjevnih predmeta u nošnji, prikladna dužina odjevnih predmeta, očitovanja skromnosti i čestitosti, časti i autoriteta, obilježja imućnosti i statusa, uporaba kozmetike itd. nude neiscrpne i obnavljajuće povode za društvene rasprave, u svakoj kulturi prepoznatljive za zasebna vremena. Za domaćeg etnologa takva konstatacija znači i legitimiranje samih percepcija važnosti narodne nošnje kao predmeta istraživanja. Trasu takva zanimanja u svojoj je disertacijskoj obradi litavske narodne nošnje 1995. godine pokazala Ruta Saliklis. U studiji koja uključuje i kulturnopovijesni pregled, zajedno s istraživanjem invencija iz doba između dvaju svjetskih ratova i *revivala* nakon 1968. i 1991. godine, vrijedno mjesto u istraživačkom gradivu zauzima anketni list koji je istraživačica 1993. godine razdijelila među dvjesto članova u deset folklornih skupina. Vraćena su 153 popunjena lista (Saliklis 1999:232). Tako je dobila odgovore i na pitanja poput “kako se osjećaju kad odjenu narodne nošnje”. Kako ističe, “iskrsnuo je duhovni aspekt nošenja narodne nošnje koji mi je prije toga bio nepoznat”, a kvalifikacije doživljaja kretale su se od produhovljenosti, osjećaja elegancije, emocionalnog užitka, do delikatne suspregnutosti kakva odgovara držanju u svečanoj procesiji (ibid.:225-227). Prilaženje narodnoj nošnji kakvu kao predmet istraživanja ne legitimira podrazumijevana starodrevnost, već i (među ostalim) samo zauzimanje stavova o njoj kao kulturnoj vrijednosti (npr. kao medija autentičnosti kulture ili agensa duhovnosti zajednice), dopunjava sve ono što može stati u definiciju validnih predmeta istraživanja i metodologije nužne da se obavi istraživački zadatak.

podstavom hlača od modernog sintetičkog tekstila; navedeno s internetske stranice <http://www.gena-trogir.com>; datum zadnje posjete 1. ožujka 2008. godine.

¹³ Opširnije o tomu v. Šestan 2006.

¹⁴ Povjesničarka na zapadnoafričkom terenu frazu “local craft production” smatra oksimoronom (Kriger 2006:172).

¹⁵ Dislociranje proizvodnje s potporom lokalnim zajednicama se znaju prometnuti u program društvene odgovornosti tvrtke (ulaganja u lokalno obrazovanje, društvene ustanove itd.).

Stoga je u popisu za etnologovu pozornost osim samih predmeta i pojava neizbježno mjesto i opažanju i tumačenju stavova o njima, dakle svemu onomu što u krilu kulture te predmete i pojave opisuje kao ljepotu ili vrijednost. Dohvaćajući se lijepog naspram ružnog i ispravnog naspram krivog, na jasnom smo terenu društvene etike. U koraćanju takvim zemljištem neobzirnog namjernika lako može dohvatiti kakva odveć napeta grana, a čitav se hod pretvoriti i u tapkanje po minskom polju. Ipak, krajnosti ideoloških manipulacija same su po sebi i pozivnice za odrješenje dekonstrukcije.¹⁶ Isto tako, za savjesnog praktikanta svoje struke je njezin empatički kapacitet, zajedno s obzirnostima decentnosti i odgovornosti prema opisivanima (Eriksen 2006:130), dostatno jamstvo integritetu i takva istraživanja.

Zato su etnologu uz određene predmete i kulturne pojave zanimljivi i oblici raznovrsnih predstavljanja i kvalificiranja narodnih nošnji poput sadržaja certifikata predmeta ponuđenih na tržištu (Pratt 2007:294),¹⁷ tekstova najavljiivača na folklornim smotrama, obilježja predmeta u reklamama, relevantnih motiva razglednica, medijskih, publicističkih i uopće javnih kvalifikacija i dr.¹⁸ Mjera suspektne preobrazbe etnologije u možebitni kulturni marketing ili sociologiju kulture nije ništa manja od okolnosti pod kojima je u 19. st. nastala narodna nošnja kakvu kao kategoriju i kulturnu pojavu danas poznajemo (Kale 2009), tada u korijenima ove znanosti pred gradovima čija su postrojenja stasala za masovnu proizvodnju, a danas pred dozrelim tržištem hiperkomunikacijskog doba kakvo je promptno prisutno doslovno na svakoj točki globusa.

Po uzusima etnologije iz 19. st. stručnjaku je u prenesenom smislu zadatak bio posvjedočiti čestitost nositelja starih tradicija svojega naroda. Selo kao ahistorijski spremnik narodne čestitosti, naspram ideološki kompromitiranoga grada i mobilnijih društvenih slojeva koji su uzimali udjela u interakcijama preko granica samodostatnih gospodarstava, time je dobilo svojeg pozvanog tumača.¹⁹ U međuvremenu su anonimni nositelji narodnih tradicija prepoznati kao kolektivni stvaratelji kulturnih praksi (Tschmuck 2006:183-193), no u stalnim postavima etnografskih muzeja diljem Europe i dalje se često izlažu najljepši primjerci ahistorijskih narodnih tradicija (Taylor 2004:25), a ne povijesni primjeri kreativnih odgovora stvaratelja kulturnih praksi na svoju društvenu stvarnost. Kakve refleksije može pokrenuti izložba narodnih nošnji naspram ma i jednog odjevnog predmeta na kojem su očite i protumačene krojne ili ornamentalne prilagodbe, problematizirala je Lou Taylor (2002:16-18; 2004:62). Izložbe narodnih nošnji često pričaju više-manje jednoslojnu estetsku priču o bogatstvu harmonične i nekonfliktne bezvremene narodne duše konceptualnoga Drugog, dok tragovi modifikacije jednog jedinog predmeta mogu posvjedočiti mnoge aspekte vremena u kojima

¹⁶ Za ruskog književnika K. S. Aksakova ostala je zabilježena ocjena suvremenika da "nosi nošnju toliko nacionalnu da ga seljaci na ulici smatraju Perzijancem" (Zamoyski 2001:321).

¹⁷ Domorodni certifikat kao dio autoetnografskog procesa kada se domaći opisuju u dosluhu s predodžbama koje drugi imaju o njima analizira Zorn 2004:97-102.

¹⁸ Može se pretpostaviti da bi pri intenzivnijim obraćanjima pozornosti na percepcije vrijednosti još istaknutiju istraživačku vrijednost imala metoda intervjua, osobito sa svojim naglašeno refleksivnim prakticiranjima poput *life story*-kazivanja, s većim domaćim respektom za usmenu povijest. To bi moglo pridonijeti disciplinarnoj distinkciji (a ne stapanju) s kulturnom antropologijom u kojoj prvenstvo ima metoda sudjelujućeg promatranja, karakterističnija za terenski rad izvan vlastite zajednice.

¹⁹ Usp. interpretacijski potencijal i na današnjim primjerima "seoske čestitosti" naspram "gradske iskvarenosti" u supstanci stereotipova na kojima se grade predizborne reputacije pojedinih nositelja izvanstranačkih lista poput aktualnog splitskog gradonačelnika.

je okretan i kreativan pojedinac gladovao ili se jednostavnim adaptacijama pokušao približiti izgledu odijevanja ciljanog društvenog sloja. Na žalost, takvog se izlaganja u hrvatskoj muzejskoj praksi teško sjetiti.²⁰ Ipak je vrijedno istaknuti da su se u našem glavnom gradu u samo dvije godine u ovome smislu mogla uočiti dva nasuprotna primjera izlaganja odjeve i tekstilne baštine. Dok je 2007. godine u Klovićevim dvorima na izložbi *Dalmatinska Zagora* pučki i građanski kulturni horizont bio jasno demarkiran posebnim izložbenim dijelovima u kojima se samo u potonjem postavilo datiranje (bez npr. historizacije odjeće i oružja alkara i Alkaruše u svojim izvedbama gradskih interakcija ili same ruralno-urbane i pučko-državne geneze alke iz pera Ane-Marije Vukušić 2005.), otvarajući put percepciji izložaka i fotografiranih prizora kao pojava bezvremenih upravo poput prirode iz krajobraznih fotografskih pozadina, potkraj 2008. godine je u zagrebačkom Etnografskom muzeju postavljena izložba *Iz krčkih dota*, na kojoj su izložci datirani i povijesno kontekstualizirani.²¹ U govoru o etici struke s ovim izložbama je znakovita i konstatacija odnosa struke prema vlasti. Dok je inicijator prve izložbe bio ministar nadređen konzervatorskoj službi koja je izložbu i postavila, druga je izložba nastala iz struke same – s očuvanom i dokumentiranom *dotom*, pred kojom je na Krku kolega Zlatko Mileusnić prepoznao zahvalne mogućnosti posvjedočenja i dugotrajnih i vremenitih kulturnih procesa.

Odgovor na pitanje komu je etnolog u konačnici odgovorniji, ministru ili Marici Stašić-Milić i današnjim nasljednicima njenih podataka o *doti* iz 1952. godine, može poslužiti i kao dobar oslonac u raspravljanju moralne srži etnologije. Imaju li etnolozi iz naraštaja u naraštaj posla sa spontanim činovima anonimnih nositelja tradicija bezvremene narodne duše ili su posrijedi najzainteresiraniji kreativni stvaratelji koji su svojim trudom, snalaženjem i domišljajima kulturi, uključivši njezine prastare dijelove, omogućili da u mijenjajućim vremenima nađe održive oblike? Valja uočiti da struka koja postavlja izložbe što ne detektiraju kulturne pojave kroz refleksije moći kao aspekta društvenih odnosa i kulturnih pojava (Wolf 1999:5; Barrett 2002:50) ne uzima udjela samo u ideološkom perpetuiranju već i u fabriciranju povijesne stvarnosti.²² "Širenje koncepta skansena (...) je izlagalo i u određenoj mjeri fabriciralo život puka predodčenog kao skladna populacija seljaka i zanatlija" (Wallace 1981:72, prema Taylor 2004:272). Ravnajući se kritikom Kevina Moorea, stalni postav etnografski prikupljenog blaga koji se uklanja politici i skanjuje se načeti dijalog s vlašću je loš stalni postav (Moore 1997:75, prema Taylor 2004:271). Kako je primijetila Lou Taylor (2004:294), izložba koja se ne dotiče motivacije stvaratelja izloženih predmeta i ključeva njihovih kreativnih činova bez glasa kreatora može biti razumljiva u arheologiji, dok u etnologiji u najboljem slučaju predstavlja samo jedno vrijeme kao mjeru svih razdoblja i samo

²⁰ Na ovome mjestu zahvaljujem kolegici Ivanki Ivkanec na dijeljenim refleksijama iz njezina bogatog muzejskog iskustva.

²¹ Pristup nije slučajna, jer se i autorova magistarska obrada poluselilačkog stočarstva temeljila i na podatcima o recentnim zakonskim odredbama i njihovoj konkretnoj primjeni, tj. sudskim zapisnicima oko stočarskih šteta na poljodjelskim imanjima.

²² Govoreći posebno o muzejima na otvorenom, "ovi su muzeji kritizirani zbog stvaranja lažne, romantične nostalgije o sjajnoj, stabilnoj, ruralnoj prošlosti kakva nije nikad postojala. Optuženi su za pružanje ugodne vizije prošlosti kakva poriče ekonomske napetosti i duboke političke borbe europskih ruralnih i urbanih radničkih zajednica" (Taylor 2004:271, v. i karakterizaciju "konstruirane idile" u Taylor 2004:272).

jedan dio društva kao naočale za viđenje čitavog naroda.²³ "Najzanimljivije i najinovativnije izložbe odijevanja svoje specifične priče materijalne kulture danas pripovijedaju pomoću pažljivo odmjerenih kritičkih pristupa sraslih s najživljim među izložbenim tehnikama" (ibid.:301).

Put do perspektivnije etnologije (u, kako to formulira Lou Taylor, "progresivnim etnografskim muzejima" 2004:80, 96, 98) već ima osigurano polazište u svačijoj etnografskoj bilježnici. Takav put dostaje započeti zabilježenim imenom i godinom – bilo imenom mladenke i godinom vjenčаницe na štetu uopćenih "svadbenih običaja u vašem selu", bilo imenom čovjeka i vremena kad je posrijedi ikakva druga kulturna pojava. Jer, svede li se etička rasprava na jednakost s najmanjim brojem sastavnica, bit će ipak da smo u toj relaciji partneri s istraživanim stvarateljima kulture u zajedničkom interesu s naručiteljem istraživanja, a ne pouzdanici vlasti u dokumentiranju spontanosti trenutnih nositelja tradicija. Usputne rizike partneri dijele, dok ih pouzdanicima ostaje trpjeti čitave. Biti odgovoran partneru, u ovakvu je zadatku jednostavno perspektivnije.

Literatura

- Barrett, Stanley R. 2002. *Culture Meets Power*. Westport, London: Praeger.
- Brenko, Aida. 1994. "O modi i narodnoj nošnji". U *Zagrebačke uspomene, etnografske slike grada*. [Katalog izložbe] Zagreb: Etnografski muzej.
- Ceribašić, Naila. 2003. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće. Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2006. *Engaging Anthropology. The Case for a Public Presence*. Oxford, New York: Berg.
- Grbelja, Josip. 1998. *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945-1990*. Zagreb: Naklada Jurčić, Okel.
- Hansen, Karen Tranberg. 2004. "The World in Dress. Anthropological Perspectives on Clothing, Fashion, and Culture". *Annual Review of Anthropology* 33:369-392.
- Kale, Jadran. 2008. "Je li 'narodna nošnja' narodna?" *Etnološka tribina* 31:109-126.
- Kale, Jadran. 2008a. "Procesi autentificiranja prošlosti na kostimiranim povijesnim inscenacijama". *Acta Iadertina* 5:67-91.
- Kale, Jadran. 2009. "Prethistorija narodne nošnje". *Etnološka istraživanja* 14:53-68.
- Kent, Kate Peck. 1976. "Pueblo and Navajo Weaving Traditions and the Western World". U *Ethnic and Tourist Arts. Cultural Expressions from the Fourth World*. N. H. H. Graburn, ur. Los Angeles: University of California Press, 85-101.
- Kriger, Colleen E. 2006. *Cloth in West African History*. Lanham: Altamira Press.
- Marchetti, Christian. 2007. "Scientist with Guns. On the Ethnographic Exploration of the Balkans by Austrian-Hungarian Scientist Before and During World War I". *Ab Imperio* 1:1-25.
- Mileusnić, Zlatko. 2008. *Iz krčkih dota*. [Katalog izložbe]. Zagreb: Etnografski muzej.
- Moore, Emily. 2008. "The Silver Hand. Authenticating the Alaska Native Art, Craft and Body". *The Journal of Modern Craft* 1/2:197-219.
- Pratt, Jeff. 2007. "Food Values. The Local and the Authentic". *Critique of Anthropology* 27/3:285-300.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2001. *Etnologija i etnomit*. Zagreb: ABS95.

²³ "S pozornošću usmjerenom na stratifikaciju antropologija je jednom zauvijek katapultirana u moderni svijet. Čeznje za dobrim starim danima kad su kulture bile kulture, i kad se dvojilo može li disciplina opstati bez svijeta punog primitivnih (ili makar 'Drugih'), bi do sada trebale već biti za nama. U šezdesetima, kad sam prvi put upoznao antropologiju, znalo se govoriti da bi stratifikacija mogla biti tema oko koje će se ujediniti društvene znanosti. Može li biti da je to vrijeme napokon došlo? Jedno je sigurno. Došli smo u doba kad je sve nevjerojatnije da bi etnografija distinktivnog naroda ili kulture mogla ikoga iznenaditi zbog svoje zaprepasujuće jedinstvenosti i egzotične naravi. Drugim riječima, antropologijina stara joker-karta više ne će obaviti svoj trik" (Barrett 2002:16).

- Saliklis, Ruta. 1999. "The Dynamic Relationship Between Lithuanian National Costumes and Folk Dress". U *Folk Dress in Europe and Anatolia. Beliefs about Protection and Fertility*. Linda Welters, ur. Oxford, New York: Berg, 211-234.
- Schneider, Marijana. 1971. *Narodne nošnje u slikarstvu i grafici XIX stoljeća*. [Katalog izložbe] Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske.
- Sennett, Richard. 2008. *The Craftsman*. London: Allen Lane.
- Sklevicky, Lydia. 1996. *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga.
- Spear, Thomas. 2003. "Neo-Traditionalism and the Limits of Invention in British Colonial Africa". *Journal of African History* 44:3-27.
- Stipčević, Aleksandar. 1992. *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta.
- Stipčević, Aleksandar. 1994. *O savršenom cenzoru*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata, knj. III: od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šestan, Ivan. 2006. "Tradicijski zanati – o problemima etnološkog definiranja 'jasnog pojma'". *Etnološka istraživanja* 11:95-111.
- Tauber, Alfred I., ur. 1997. *The Elusive Synthesis. Aesthetics and Science*. New York: Springer.
- Taylor, Lou. 2002. *The Study of Dress History*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Taylor, Lou. 2004. *Establishing Dress History*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Tkalčić, Vladimir. 1925. "Seljačke narodne nošnje u području Zagrebačke gore". *Narodna starina* 10:133-137.
- Tschmuck, Peter. 2006. *Creativity and Innovation in the Music Industry*. Dordrecht: Springer.
- Vukušić, Ana-Marija. 2005. "Suvremenost, tradicija i sjećanje. Sinjska alka". *Narodna umjetnost* 42/2:93-108.
- Wolf, Eric. 1999. *Envisioning Power. Ideologies of Dominance and Crisis*. Berkeley: University of California Press.
- Zamoyski, Adam. 2001. *Holy Madness. Romantics, Patriots, and Revolutionaries, 1776-1871*. London: Penguin.
- Zorn, Elayne. 2004. *Weaving a Future. Tourism, Cloth and Culture on an Andean Island*. Iowa City: Iowa University Press.

Ethnologist between What is Correct and What is Right

Summary

The article questions the elements of ethnology's ethical capacity, with the special focus on the research and presentations of historical culture of clothing and folk costumes. All disciplines in the area of humanities share the dilemma of the restorer's stratigraphy, which implies ethical statements. In addition, the significance of the craftsperson's ethical capacity and especially of the folk costume, is embedded in the roots of ethnology. These formative circumstances of ethnology, inherited together with the definition of the research subject, do not appear as aggravating circumstances to be removed in the present time, but as epistemological and methodological qualifications for future research. Guided by Lou Taylor's analysis, previous relations between science and power are problematized through the depolitization through self censorship and the avoidance of stratigraphic analysis of cultural processes. Ethical connotation in ethnological work represents a disciplinary advantage and provides a promising interpretative path.

[ethics, politics, power, ideology, ethnology, clothing, folk costume]